

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİDÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Fethullah AKIN
Gazi Üniversitesi İİBF,
İktisat Bölümü

ÖZET

İkinci dünya savaşından sonra “yenidünya düzeni” olarak iki kutuplu bir dünya kuruldu: ABD ve Sovyetler Birliği. Sovyetler Birliği’nin rejim ihraç etmeye karşılık, ABD dünyanın diğer ülkeleriyle ekonomik ittifaklar kurarak, rejim ihracını önlemeye çalışmıştır. Bu çerçevede İMF, Dünya Bankası ve GATT’ın kuruluşlarına şahit oluyoruz. Sovyetler Birliğinin Türkiye’den Kars ve Ardahan’ı ve Boğazların denetimini talep etmesiyle birlikte, Türkiye ABD ile ilişkilerini sıkılaştırmış, Rusya’ya karşı ABD müttefiki olmaya karar vermiştir.

Anahtar kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Yeni Dünya Düzeni

NEW WORLD ORDER AFTER THE SECOND WAR

ABSTRACT

After the Second World War, a bipolar world was established as a “new world order”: the US and the Soviet Union. Despite the Soviet Union’s exporting of the regime, the US tried to prevent from regime exporting of Soviet Union by establishing economic alliances with other countries of the world. In this context, IMF, World Bank and GATT were established. With the Soviet Union demanding the control of Kars and Ardahan and the Straits from Turkey, Turkey tightened its relations with the United States and decided to be ally with US against Russia.

Keywords: World War II, New World Order

GİRİŞ

Ergin (1980)'nin deyimiyle, soğuk savaş, Batı ve Doğu bloklarının ateşsiz mücadelesini belirten terimdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'nın Demir Perde içine alınması ve komünizmin hızla yayılma istidadını kazanması üzerine başlayan 1990'lara kadar devam eden bir süreçtir. Soğuk savaş dönemi boyunca propaganda, tahrik, sabotaj, olup bitti, iktisat siyaseti ve uluslararası politika aksiyonları geniş ölçüde uygulamaya konulmuştur.

Emperyalizm, kuvvet etkisine dayanarak devletin egemenlik ve kontrol alanını millî sınırların ötesine yayılma politikası olarak tarif edilebilir. Toprak kazancı, askeri üstünlük, iktisadi menfaat, politik nüfus ve kültürel sızma emperyalizmin hedefleri arasında yer alan unsurlardır.

Batıyı temsilen ABD ve Doğuyu temsilen SSCB soğuk savaşın iki aktörüdür. Emperyalizmin bu tanımına her iki aktörde uygun düştükleri, soğuk savaş boyunca her iki aktörün de emperyalist sıfatıyla ifade edilebileceği açıktır. Her iki aktörde dünya üzerinde emperyalist devlet olarak ortaya çıktılar. Her iki aktöründe emellerine varmaları için politik, ideolojik, argümanlarla hareket ettikleri, dünyanın gerisine karşı daha insancıl ve yardım sever kurtarıcı roller üstlendikleri görülmektedir.

A. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA DOĞRU DÜNYA EKONOMİSİ

Birinci dünya savaşından hemen sonra dünya ticaretinde önemli daralmalar başladı. Savaşan ülkelerin dış ticaret açıkları ve bu açıkları kapatma çabaları dış ticaretin daralmasında önemli bir faktör oldu. Savaşın ilk yıllarında ABD'den büyük ölçüde mal ithal edilme sürecine girildi. ABD bu ithalatı karşılayacak bir ekonomik büyüklüğe sahip idi ve Bu ithalat artışı, ABD ekonomisinin büyümesine önemli katkı sağladı. Diğer yandan, ABD içinde süre gelen deflasyonist açık kapatılarak, ABD ekonomisinde büyük canlanma sağlandı. ABD ise, kendine bağlı ülkelerin ithalat yapabilmeleri için savaşan ülkelere borç verme politikası uyguladı. Üstüne üstlük, ABD savaşa girdikten sonra, büyük miktarda dışarıya silah ve askeri harcama yapmaya başladı. Netice itibarıyla çoğunlukla Avrupa ülkeleri ABD'ye karşı borçlu ve büyük dış ticaret açıkları vermiş pozisyonda idiler.

Savaş genellikle açlığı, sefaleti, yıkımı, yoksulluğu ve ekonomik çöküş yaratır. ABD hariç savaşan bütün ülkeler bu sonuçlarla karşılaşmışlardır. ABD ise girdiği dünya savaşlarından zenginleşerek çıkmıştır. Bunun birinci ve en

önemli sebebi, savaştan ABD'nin topraklarına tek bir kurşun değmemiş olmasıdır. Yani savaşın yarattığı yıkıntı, şehirlerin yok edilmesi, fabrikaların yıkılması, alt yapının çökertilmesi ve bunun yarattığı üretim kaybını ABD'nin yaşamamasıdır.

1917 yılında girdiği Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin reel GSYH'si savaş süresince yüzde 13,2 ve savaşılan bir yıl boyunca yüzde 9 artarken, diğer ülkelerin ekonomileri derin bir durgunluğa sürüklendi. Söz konusu dönemde Fransa, Avusturya ve Almanya'nın ekonomileri, sırasıyla yaklaşık yüzde 36, yüzde 26,7 ve yüzde 18 daraldı (Milliyet 2017).

ABD, 1920'lerde dünyaya tekrar dış borç vermeye başladı, ancak dış ticaretinde korumacılığı öne çıkardı yani ithalatını azaltmaya başladı. Savaş sonrasında ABD'nin Avrupa ülkelerine verdiği toplam dış borcu 11 milyar 563 milyon doları buldu (Bakırtaş, (2004).Dünyanın da, ABD'ye olan dış borçlarınının ödenmesini sağlamak ve dış ticaret açıklarını kapatmak için dış ticarete korumacılık politikalarına baş vurdu.Ülkelerin çoğunun altın para sisteminde olmaları ve bu sistemde kalmaya direnmeleri sonucu para arzı da daralmış durumdaydı. İhracatlarını artırmak için, altın para sistemi gereği,devalüasyonlara gidemiyorlardı. Uluslararası kabul görmüş bir paranın olmaması, dış ticarete takas ve kliring sistemi oluşturulmaya çalışılıyordu. Bu şekilde özellikle gelişmiş ülkeler arasında korumacılık oldukça yaygın bir politika olarak yürürlüğe konuldu. Bütün bunlar üst üste binince dünya ekonomisi,yavaş yavaş resesyona girdi. 1929 tarihine gelindiğinde “büyük buhran” ortaya çıktı. 1929 ekonomik krizi, dünyada gelmiş geçmiş en büyük kriz olarak kabul edilmektedir. Kriz, Kuzey Amerika, Avrupa ve sanayileşmiş ülkeleri merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanında da yıkıcı etkiler yaratmıştır.

Kriz, dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına, yeryüzündeki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de %65 oranında azalmasına yol açmıştır. 1929 yılına kadar dünyada oluşan diğer krizlere bakıldığında dünya ticaretinin en fazla %7 oranında düştüğü düşünülürse 1929 bunalımının ne derece etkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Vikipedi Web).

B. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÜNYA DÜZENİ

İkinci dünya savaşından sonra çok farklı bir dünya ortaya çıktı; dünyanın iki süper gücü, ABD ve SSCB yeni dünyanın iki aktörü oldular. İkinci dünya savaşına kadar dünyanın hâkim gücü İngiltere güç kaybetmiş ikinci lige düşmüştü. Bu çerçevede bu tarihe kadar hâkim sömürgecilik düzeni de, sürdürü-

lemez bir müesses düzene dönüşmüş, sömürgeciliğe karşı milli bağımsızlık hareketlerinin yükseldiği bir ortam ortaya çıkmıştı.

Süper iki gücün dışında dünyanın geri kalanı fakr-u zaruret içinde bulunuyordu. Savaşın tahribatı çok yüksekti; taş üstünde taş kalmamış, alt yapılar çökmüş, şehirler-fabrikalar yıkılmış, ülkeler iç ve dış borç cenderesi altında sıkışmış, adeta bu iki süper güce muhtaç bir durum ortaya çıkmıştı. Dünyada yükselen değer sosyalizm olmaya başladı, anti-emperyalizm ve anti-sömürgeciliğe karşı, eşitlik, kardeşlik ve bağımsızlık değerleri ile SSCB dünyaya öncülük ediyordu. Rusya bu anti sömürgeci tutumunu işgalci anlayışa dönüştürdü. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgalinden kurtardığı topraklardan çıkmadı, söz konusu topraklardaki milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkını vermedi, aksine, onları sosyalist sistemin, yani SSCB'sinin bir parçası haline getirdi. Üstüne üstlük, SSCB, sosyalist sistemi dünyaya ihraç noktasında büyük bir faaliyet içinde bulunmasının yanında, bazı ülkeleri işgal etme temayülü içine girdi.

ABD, geleceği için SSCB'ye karşı bir şeyler yapmak zorunda kaldı. Dünya nüfusunun 16'da biri ABD'de yaşıyordu ve 20. Yüzyılda ABD'nin varlığını devam ettirebilmesi, en az dünya nüfusunun yarısıyla ittifak kurmasına bağlıydı. Aksi halde bütün ülkeler komünist olmaya yönelebilirdi, bu durum dünyada ABD'yi yalnız bırakmanın yanında, bu ülke içinde komünizm bir tehdit olabilirdi. O halde, ABD'nin, komünizm tehlikesine karşı mücadele etmek ve SSCB'nin işgaline maruz kalan ülkeleri kurtarmak, yardım etmek ve müttefik kazanmaktan başka çaresi kalmıyordu.

Ülkeler niçin ABD'nin müttefiki olacaklardı? İkinci dünya savaşına kadar ki dünya düzeni, Batı'nın sömürgeciliği ve emperyalizmin hükümranlığında devam etmemiş miydi? Yükselen bir değer olan komünizm yerine, tekrar sömürgeci ve emperyalist ülkelerin egemenliğine nasıl gireceklerdi? SSCB'nin ağabeyliğinde dünya işçi sınıfının kardeşliğinin gerçekleştirilmesi daha iyi değil miydi? Bu sorular çoğaltılabilir, bu sorulara nasıl cevap verilecekti?

İşte Truman Doktrinin özü bu sorulara cevaplar bulmaktı. Dünyanın artık sömürgecilikle sürdürülemeyeceğini ABD'de anlamıştı. O halde ittifak edeceği ülkelere ABD'nin bir şeyler sağlaması gerekiyordu. Bu doktrine göre, "Aç ülkeler komünist olmaya mahkûmdu, tok ülkeleri belki komünist olmaktan kurtarabiliriz" şeklinde özetlenebilen bir anlayışı ortaya koyuyordu. Ülkelerin tok kalması için ABD'nin her türlü mali, ekonomik ve teknik yardımı yapılacaktı. Yeni dünya düzeninin amentüsü ise emperyalizm ve sömürgecilik değerleri

yerine, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları evrensel beyannameyi olacaktı. Ülkelerin bağımsızlıklarına, özgürlüklerine ve toprak bütünlüklerine saygının ötesinde işgale veya istilaya karşı korunmaları sağlanacaktı. Bu şekilde SSCB'nin hem rejim ihraç etme hem de istila etmenin önü kesilecekti.

Söz konusu dönemde ABD'nin mali, ekonomik ve teknik yardımları, dünyanın geri kalanı için çok büyük önem arz ediyordu. Mali yardım olarak hür dünya ülkelerine (SSCB bloka ve bu bloka bağlı ülkelerin dışındaki ülkelere deniliyordu) borç ve hibe şeklinde aynı ve nakdi yardımlardan oluşuyordu. ABD'ye borçlu ülkelerin borçlarının bir kısmı ya da tamamı hibeye dönüşecek, vadesi gelmiş borçların vadeleri uzatılacak, ihtiyaç halinde, ki ihtiyaç çok büyüktü, yeni borç verilecek, ambarları buğday, tereyağı ve süttozu ile dolu ABD, açlık çeken ülkelere aynı yardımlarda bulunacaktı. Ekonomik yardım olarak, ulaşım, haberleşme ve şehirlerde alt yapıların yeniden inşa ve yapımının finansmanını ABD sağlayacaktı. Teknolojisi dünyanın geri kalanına göre çok ileri düzeyde olana ABD, bu ileri teknik bilgiyi hür dünya ülkelerine verecekti. ABD teknik bilgi alanında, özellikle savaş boyunca yeni keşifler, yeni icatlar, yeni üretim yöntemlerinde çok büyük ilerlemeler sağladı. Nükleer araştırmalar için ABD'nin yaptığı harcamalar, savaşın olmadığı normal dönemlerde yapılacak harcamanın birkaç on katı kadar daha fazla idi. Atom bombası ile ilgili, *1939'dan 1945'e kadar geçen 6 yıllık Manhattan Projesi süresince, 2 milyar dolardan daha fazla para harcamandı. Barış dönemlerinde belirsiz ve riskli olan böyle bir bombanın buluşu için hiçbir devlet bu kadar para harcamazdı. Bilimsel buluş ve icat alanlarında çalışanlar yalnız ABD'li bilim adamları değildi; dünyanın her tarafından öne çıkmış, isim yapmış, ciddi makale yayınlamış bilim adamları da CIA aracılığı ile buralarda çalıştırılmaya ikna edilmiş ve getirilmişti. Her alanda yeni icat, keşif ve teknik buluşlar yapılıyordu. Yeni şifre kırıcılar, yeni hesap makineleri, yeni kimyasal bileşimler, fizik alanında yeni gelişmeler, daha hızlı uçan uçaklar, içten patlamalı motorlarda daha büyük gelişmeler, tahrip gücü daha yüksek bombalar, ilk bilgisayar icadı, hülasa dünyada belki o güne kadar bulunan keşif ve icatlardan daha fazlası savaş dönemi boyunca keşfedildi. Dünya için, çok yüksek bir teknolojiye sahip ABD'nin teknoloji yardımları çok önemliydi. Teknik bilgi transferi ile ilgili 1949 yılında Truman'ın dünyaya yönelik hitabeti şöyledir:*

“... Dördüncü olarak, ilim ve endüstrideki önderliğimizin faydalarını, gelişmemiş memleketlerin ilerlemesinde kullanmamız gerekir...Sulh sever memleketlerin daha iyi bir hayat konusundaki arzularını gerçekleştirebilmelerine imkân vermek gayesi ile teknik bilgi hazinemizi onların istifadelerine arz etme-

liyiz... Teknoloji kaynaklarını bizimkilerle birleştirmek için diğer ileri memleketleri davet ediyoruz... Bu, sulh, bolluk ve hürriyetin sağlanması için dünya çapında bir gayret olacaktır(Samuelsan,1980, 781)".

İkinci dünya savaşından sonra ABD'nin diğer savaşan ülkelere göre çok zenginleşerek çıkmasının, en parlak dönemini yaşamasının, çok yüksek büyüme oranları yakalamasının birçok sebebi bulunmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, ABD topraklarına tek bir kurşunun değmemiş olması, savaşın yarattığı yıkıntılara ABD'nin maruz kalmamış olması anlamına gelmektedir. ABD'nin kaybı, yurtdışında savaşlarda ölen askerler ve savaş harcamasından ibarettir. ABD'nin savaş harcamaları, 1929 resesyonda daralan bu ekonomide büyük bir genişlemeye yol açmıştır. Yine savaşan ülkelere önemli miktarda savaştan kaçan insan ve sermaye en güvenli liman olarak ABD'ye sığınmıştır. ABD'ye gelen bu göç dalgası, hem önemli miktarda sermaye hem de yetişmiş insan gücünün bu ülke tarafından kazanılması anlamına gelmektedir. Zenginler savaşta kaçarlar, kaçarken yanlarında altın ve diğer değerli madenler alırlar. Fakirlere göre zenginler daha iyi eğitilmiş, daha iyi müteşebbis, ticaret ve sanayi alanında daha yaratıcı bir gücü oluşturur. ABD'nin savaş boyunca yarattığı icat ve keşifleri uygulamaya ve üretime dönüştürecek böyle bir sınıfın artması, bu ülke ekonomisinin büyümesine ve kalkınmasına da büyük katkı sağlamıştır. ABD'nin büyüme oranlarına baktığımızda, 1939-1940 yıllarında ortalama %8,5 oranında büyürken, savaşa girdiği 1941 yılında yüzde 17,7, 1942'de yüzde 18,9, 1943'de yüzde 17 oranında büyümüştür (Milliyet, 2017).

Tablo 1, ABD'nin dünyaya yaptığı yardım ve verdiği borç miktarını göstermektedir. Söz konusu tarihlere yapılan bu yardım ve borç miktarları bunları alan ülkeler için çok önemlidir. Mesela ABD 1945-1950 dönemi için toplam 28,3 milyar dolar dış yardım ve borç vermiştir. Türkiye'nin GSYH'si ile mukayese edildiğinde; söz konusu dönemde cari fiyatlarla Türkiye'nin GSYH'sinin 6-7 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin GSYH'sinin yaklaşık 4,5 katı kadar dünyaya yardım yapmış olduğu ortaya çıkar (Kalkınma Bakanlığı 2015). Başka bir ifadeyle, yardım ve dış borç alan ülkelerin, aldıkları bu yardım ve dış borçlarının GSYH'lerine oranı epeyce yüksektir. Savaş sonuna kadar ABD'nin dünyaya toplam yardımı 83,3 milyar doları bulmuştur.

Tablo:1 ABD'nin Savaş Sonu Dış Yardımları (Milyar Dolar)

	1945-1950	1951-1956	1957-1962	Savaş Sonu Toplamı
Askeri mahiyette olmayan net yardımlar	17,1	11,0	11,2	39,3
Batı Avrupa	10,9	5,4	1,0	17,3
Asya, Afrika ve Yakınođu	4,6	5,0	8,3	17,9
Diđerleri	1,6	0,6	1,9	4,1
Verilen Net Dış Borç	9,1	1,5	2,5	13,4
Batı Avrupa	8,1	0,2	-2,1	6,2
Asya, Afrika ve Yakınođu	0,7	0,8	2,8	4,3
Diđerleri	0,6	0,5	1,8	2,9
Net Askeri Yardım	1,8	16,7	12,1	30,6
Batı Avrupa	0,3	11,1	4,2	15,5
Asya, Afrika ve Yakınođu	1,4	5,1	7,3	13,8
Diđerleri	0,1	0,5	0,6	1,3
Yardım Ve Net Borç Toplamı	28,3	29,2	25,8	83,3

Kaynak: Samuelson, P.A., İktisat, 1980, S.780, Menteş Kitapevi, İstanbul.

C. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUSLARARASI İKTİSADİ KURULUŞLAR

1929 yılındaki ağır krizin en önemli sebeplerinden bir tanesi, yukarda da vurgulandığı gibi, dünya ticaretinin azalmasına yol açan korumacılığın yaygın bir şekilde uygulamaya konulmuş olması idi. Korumacılığın yaygın hale gelmesinin bazı sebepleri şunlardır: a) dış ticaret açığı veren ülkelerin açıklarını kapatacak kaynağı bulamamaları, b) uluslararası ödemeye aracılık edecek bir para sisteminin olmaması, c) altına endeksli de olsa dış ticarete milli paraların ödeme aracı olarak kabul edilmemesi, d) dış ticarete açık veren ülkelerin fazlalık veren ülkelere açıklarını kapatacak bir mekanizmanın olmaması, e) dış ticaret açığı veren ülkelerin uluslararası piyasalardan kısa vadeli borç bulmada

sıkıntı yaşamaları, f) ihtiyaç duydukları makine ve teçhizatın temini ve yatırımı için uzun vadeli borç bulmada sıkıntı yaşamaları g) dış ticaret açığına bağlı olarak ekonomik kriz çıkabileceğine dair korkular.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra karşı karşıya kalınan bu sorunlara çözüm yolu bulmak amacıyla ABD'de BreettonWoods kasabasında 44 ülkenin katıldığı uluslararası bir konferans yapıldı. Bu konferansta alınan kararlar BreettonWoods Sistemi olarak isimlendirildi. Konferansa biri İngiliz planı (Keynes Planı), diğeri Amerika planı (D. White planı) olarak iki plan sunuldu. Sonuçta ufak değişikliklerle White planı kabul edildi. White Planı ya da BreettonWoods sisteminin birinci ayağı, uluslararası ödemeye aracılık edecek bir parasal sistemi dizayn ediyordu. Buna göre dış ödemelerde altın para sistemi geçerli olacak ve bir ons altın (31 gram altına eş değer) 35 Dolara (\$) eşitlenerek sabit kur sistemi geçerli olacaktı. Bu dolar altın sabit paritesini Amerika dünyaya karşı koruyacağını taahhüt ediyordu, yani Amerika Merkez Bankası bu kur üzerinden altın ve dolar talebini karşılayacaktı. Her hangi bir kişi yada her hangi bir devlet FED'e (Amerikan Merkez Bankası) 35 dolar teslim ettiğinde bunun karşılığında bir ons altın alabilecekti. Amerika bu kuru sürdürebilecek ekonomoik büyüklüğe ve altın rezervine sahip durumdaydı. Böylece ABD Doları Dünya parası olarak kabul edilmiş, ödemelerin ve dış ticaretin dolar ile yapılması kararlaştırılmıştı. Bütün milli paraların değeri dolar karşısında o günkü satın aldığı altın miktarına göre belirlenecek, böylece doğrudan döviz kuru oluşacaktı. Bir milli paranın diğeri bir milli para cinsindeki değeri de çapraz kur ile hesaplanacaktı. Bu şekilde dünyada sabit döviz kuru sistemi kurulmuş oluyordu. Bu sabit kur sisteminde dünya parası da ABD Doları olunca Amerika önemli bir avantaj elde etmiş oluyordu. Ülkeler döviz rezervlerini dolar cinsinde tuttuğu sürece ABD bu rezervler sayesinde zenginliğini artırmış oluyordu.

BrettonWoods sisteminin ikinci ayağı ise uluslararası ödemelerde aracılığın Uluslararası Para Fonu (İMF)'na verilmesidir. İMF, dış ticaret açığı veren ülkelerin müracaatları durumunda bu açıkları finanse etmek üzere kısa vadeli borç verecek, ülkelerin dış ticaret açığına bağlı olarak krize girmeleri önlenektir. İMF aynı zamanda borç verdiği ülkelerin ekonomilerini düzeltmeleri için tavsiyelerde de bulunacaktır. Bu tavsiyeler genellikle döviz gelirlerini artırıcı, iç ve dış borçlarını azaltıcı ve bütçe açıklarını azaltıcı yönde tavsiyelerdir. Bu tavsiyeler zamanla ülke ekonomisini dolaylı bir şekilde yönetecek boyutlara vardı.

BrettonWoods sisteminin üçüncü ayağı ise, özellikle savaşa girmiş olan Batılı Ülkelerin imar ve iskanını ve kalkınmalarını sağlayacak, uzun vadeli kredi-

ler verecek Dünya Bankası'nın kuruluşudur. Gerek dünya gerekse IMF'ye üye ülkelerin milli gelir büyüklüklerine göre kotaları olacak ve bu kotalarını altın yada dolar ile ödeyeceklerdir. Böylece İMF ve Dünya Bankası üye ülkelere fon sağlayacaktı. Her iki bankanın sermayesinin yaklaşık üçte ikisinden fazlasını ABD ödemişti; her iki bankanın kotalarının üçte ikisine yakını ABD'nin elinde bulunduğu ve yönetime de kota oranında sahiplik esas olduğu için, ABD her iki bankanın da üçte ikilik oranında yönetimine ABD sahip idi. Yani fiili olarak yönetim ABD'nin tayin ettiği kişilerden oluşuyordu.

Son olarak, sistemi tamamlayacak, dünya ticaretini serbestleştirecek, gümrük vergilerini azaltacak, ticarete konulan yasaklamaları ve kotaları kaldıracak uluslar üstü bir kuruluşun kurulmasıdır. Uluslararası Ticaret Örgütü olarak kurulan bu kuruluş, itirazlar oldu, özellikle ABD'de korumacılık taraftarı olan firmaların yoğun girişimleri sonucu ABD'nin Uluslararası Ticaret Örgütü'ne üyeliği kongrede onaylanmayınca, daha sonra tekrar kurulmak üzere geçici görev ile GATT kuruldu. 1994 yılına kadar uluslararası ticaret örgütünün görevlerini GATT yürüttü, bu tarihten sonra Dünya Ticaret Örgütü kurularak daha geniş yetkilerle donatılmış şekilde GATT'ın yerini aldı.

Uluslararası bu kuruluşlar soğuk savaş yıllarında ABD'nin öncülüğünde, ABD'nin müttefiki kalan ülkelerin kalkınmalarına, dünya ticaretinin serbestleştirilmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Dünya Bankasının kredileri, bir çok ülkede yaptığı gibi, savaşta yıkılmış Avrupa'nın yeniden imar ve iskanında önemli katkılar sağladı. Soğuk savaş yıllarında ABD'nin müttefiklerini daha fazla kendine bağlı hale getirmek ve dizayn etmek için, bu kuruluşları aracı olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Sovyet Rusya'nın dağıldığı 1990'lardan sonra ABD, dünya üzerindeki hegemonyasını devam ettirmek için bu kuruluşları kullanmıştır. Başka bir ifadeyle, Amerika'nın dünya üzerindeki hegemonik ilişkisinin devam ettirilmesinde özellikle İMF ve Dünya Bankası önemli roller üstlenmiştir. Çünkü dünyadaki ülkelerin önemli bir kısmı, ihtiyaç duydukları finansmanı bu iki kuruluş aracılığı ile elde edebilmektedirler. ABD ile ilişkileri iyi devam eden ülkeler bu kuruluşlardan daha iyi şartlarda, daha kolay finansman ve destek sağlayabiliyorlar. ABD ile ilişkileri bozulan ülkelere karşı bu kuruluşların daha cimri davrandıkları gözlemlenmektedir. Bu durumu Amerika'nın dünya üzerindeki modern sömürgecilik ve emperyalizmi olarak okuyanlar da az değildir, ki bu söylemlerinde çok haksız da değiller. Önemli olan bu kuruluşların cenderesine girmeden, bunlara muhtaç olmadan ekonomik dengeleri sürdürebilmektir. Denilebilir ki, bunlara muhtaç olmayan bazı ülkelere de savaş makinasına dönüşmüş ABD'nin fiili müdahalesi yapılmaktadır.

D. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN DURUMU

Savaş boyunca bütün baskı ve zorluklara karşı tarafsızlığını muhafaza eden Türkiye, savaşın sona ermesiyle birlikte savaş galibi olan İngiltere, Amerika ve Rusya’nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Sovyet Rusya, 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye’ye verilen bir notayla, Kars ve Ardahan’ın Sovyetler Birliğine verilmesini, Boğazlar savunmasında Sovyetler Birliği’nin ortak olmasını, bunun için Boğazlarda Sovyetler Birliği’ne deniz ve karada üslerinin verilmesini, Montreux Sözleşmesi’nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesini ve bunun yerine iki ülke arasında yeni bir anlaşmanın imzalanmasını istemiştir (Erkin, 1968:257-8, Ertem, 2009). İttifaklarla ilgili teorilerde, genellikle devletlerin kendi imkânlarıyla karşı koyamayacakları büyük bir dış tehdide karşı daha güçlü devletlerin ittifak ve yardımlarını elde etmeye çalıştıkları söylenir (Ertem, 2009). Türkiye de, kendisini tek başına savunamayacağı büyük bir tehdit olan Sovyetler Birliği’ne karşı Batı devletlerinden destek aramaya başladı.

Sovyet Rusya’nın talepleri, Türkiye’nin Misakı Milli sınırlarını tehdit etmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye’nin bağımsızlığını da tehdit etmiştir (Kaynar, 2015). Türkiye, ilk etapta İngiltere ve ABD’ye başvurarak destek talebinde bulunmuş ancak umduğu desteği bulamamıştır. Girişimlerini sürdüren Türkiye, sonuçta İngiltere’nin diplomatik desteğini sağlamayı başarmıştır. Bunun için de 17 Temmuz 2 Ağustos 1945 tarihinde Almanya’da yapılacak ABD, Sovyet Rusya ve İngiltere’nin katılacağı üçlü zirvede yani, Potsdam Konferansı’nda konu ele alınmış, Sovyet Rusya’nın boğazlarla ilgili talebinden vaz geçmemesinden dolayı çözüme kavuşturulmadan bırakılmıştır. “Potsdam Konferansı sırasında Türk - Sovyet sınırının kendi lehlerine değiştirilmesi isteğine karşı Amerika bunun Türklerin ve Rusların sorunu olduğunu söyleyerek bu olay karşısında kayıtsızlığını ortaya koyuyordu” (Yüceler, 2002). Ancak daha sonraki gelişmeler, mesela Sovyet Rusya’nın İran’dan çekilmemesi, Sovyet Rusya’nın doğu bloku ülkelerindeki uygulamalar, bu ülkelerin bağımsızlıkları yerine Rusya’ya bağlı komünist yönetimler oluşturması, ABD ile Sovyet’ler arasındaki gerginliğin artmasına yol açmıştır. Sovyet Rusyası’nın, kurtarılan Avrupa devletleri özellikle de Polonya konusunda Yalta’da yayımlanan demece aykırı davranışlarda bulunması bardağı taşıran son damla oldu (Yüceler 2002). Bu şartlar altında, Boğazların kontrolünün Sovyet Rusya’ya geçmesi durumunda, İngiltere ve ABD’nin çıkarlarının da olumsuz etkileneceği, Karadeniz’in bir Sovyet gölüne dönüşeceği, tüm bunların Sovyet yayılma politikasını kolaylaştıracağını düşünen ABD, Türkiye’yi destekleme kararı almıştır. Bu konuda Sovyet Rusya tezlerini Türkiye’ye kabul ettirmeye zorladıkça,

Türkiye ABD'ye daha fazla yanaşmak zorunda kalmıştır. “Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini korumak ve bu yıllarda iyice kötüleşen ekonomisini düzeltebilmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve askeri desteğini doğrudan sağlayabilme amacını taşıyan diplomatik faaliyetlerini yoğunlaştırdı” (Ertem, 2009).

Ancak ABD Türkiye'ye karşı yine de mesafeli durmaya devam etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Avrupa'ya yardım yapılmasının gereğini vurgulamıştır. Marshall, konuşmasında özetle, Avrupa devletlerinin iktisadi kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini istemiş ve ortak bir plan hazırlanursa Amerika Birleşik Devletleri'nin destek ve yardımını esirgemeyeceğini söylemiştir (Uyar, 2010).

12 Temmuz 1947 yılında Avrupa devletleri Türkiye'nin de iştirakiyle Paris'te toplanarak, Avrupa'nun yeniden imar ve inşası için ABD'ye taleplerini bildirdiler. Toplantıya katılan Türkiye de, hazırlamış olduğu ekonomik kalkınma programını gerçekleştirebilmek için ABD'den kendisine 615 Milyon \$ yardım yapılmasını istedi. Ancak Amerikalı uzmanlar, Marshall Planı'nın ülkelerin kalkınma programlarının finansmanı için değil savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlandığı gerekçesiyle Türkiye'nin yardım talebini geri çevirdiler.

Amerikalı uzmanlara göre, Türkiye'nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesi diğer 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumdaydı. Bu sebeple Türkiye'ye Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etme görevi yükleniyordu. Tarım ve madencilik sektöründe kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri ve kereste biçiminde, sadece 59 Milyon dolarlık yardım yapılması öngörülmüştü (Uyar, 2010).

Sovyet Rusya'nın 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye'ye Boğazlarla ilgili benzer talepleri içeren yeni bir nota vermesi, ABD'nin daha fazla Türkiye'nin yanında yer almasına ve Türkiye'ye daha fazla askeri ve ekonomik yardım yapmasına yol açtı. Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın egemenliğine girmesi durumunda domino taşı gibi orta doğudaki diğer ülkelerin de Sovyet nüfuzu altına gireceğini, komünizmin hızla Ortadoğu'da yayılacağını kabul eden ABD, Sovyetlere karşı politikasını da sertleştirmeye başladı.

Türkiye iki seçenek arasında kalmıştı: ya Sovyetlerin taleplerini kabul edecek, boğazların denetimini Sovyetlere bırakacaktı, ya da ABD'nin korumasını

sağlamak için ABD'nin şartlı verdiği ekonomik ve askeri yardımı kabul edip Batı değerleriyle bütünleşmeye gidecekti. Türkiye tercihini ikinciden yana kullandı, aksi durumda Türkiye bağımsızlık ve egemenlik hakkından vazgeçmiş, egemenliğindeki boğazları da kaybetmiş olacaktı. Cumhuriyeti kuran kadro zaten “çağdaş medeniyet seviyesine” bir an önce varmayı hedeflerken, bu hedefe varmanın yolunu Batılılaşmakta bulmuştu. Türkiye'nin batı uygarlığı içinde yer almasının bir sonucu olarak, biraz da mecbur kalarak, çok partili siyasi hayata geçmeyi, insan hakları evrensel beyannamesine göre hareket etmeyi ve hukukun üstünlüğüne riayet etmeyi kabule zorlanmıştır. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de o güne kadar ülkeyi yöneten “monşerler” yerine “şalvarlı”, “şapkalı köylüler” yönetecekti, yönetimi bırakmak çok ağır geldi, İsmet İnönü'nün vatan severliğinin bir gereği olarak yaptığı bu fedakarlığın sonucunda monşerleri de yönetimi bırakmaya ikna etmiş oldu. Bana göre, bu değişim Türkiye'nin en büyük kazanımıdır. Tek parti rejiminin ve yönetiminin dışında kalan geniş halk kitleleri, tek partinin jakoben baskısından ve zulmünden kurtulmuş oluyordu.

Johnson Mektubu, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, kaba bir üslupla yazılmış mektuptur.

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların artması ve Rum tarafının silahlanma kararı alması üzerine 2 Haziran 1964 tarihinde Türkiye hükümeti Kıbrıs'a çıkarma yapma kararını açıkladı ve gerekli hazırlıklara başladı. Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de askeri hareketlilik artmaya başlamıştı. Yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD, bölgede çıkacak bir savaşı kendi stratejik çıkarlarına aykırı bulmaktaydı. Bu nedenle ABD tarafı devreye girme ihtiyacı duydu. Başkan Johnson tarafından imzalanan ve daha sonraları “Johnson mektubu” olarak tarihe geçen ünlü mektup 5 Haziran 1964'te Türkiye başbakanı İnönü'ye iletildi.

E. ABD'NİN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE KARŞI GÜVENLİK ÇEMBERİ OLUŞTURMASI: NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ

Sovyet Rusya'nın rejim ihraç etme ile birlikte işgal faaliyetlerine girebileceği korkusu, Amerika'yı, Sovyetler Birliği'nin işgaline maruz kalabilecek Batı Avrupa'yı koruma şemsiyesine almaya mecbur etti. Bunun içinde Avrupa ülkeleriyle savunma ittifakı kurmak üzere NATO'yu (Kuzey Atlantik Paketi,

North Atlantic Treaty Organization) kurdu. Sovyetler Birliği ile çıkacak bir savaş, ön cephe olarak Avrupa ülkelerinde başlayacak, böylece ABD topraklarından uzak, Sovyet topraklarına yakın bir alanda olacak konvansiyonel bir savaşta Amerika daha az zarar görecekti. NATO gücü ile Sovyetler Birliği de çevrelenmiş, “Demirperde sınırlarına” hapsedilmiş oluyordu.

“Komünist ve kapitalist sistemlere sahip olmaları sebebiyle kaçınılmaz olarak bir çatışmaya gireceğini düşündüğü Sovyetler Birliği’ne yakın olmak, gerektiğinde Sovyetler’in can damarlarını vurabilmek ama buna karşın Sovyetler Birliği’ni kendinden uzak tutacak bir ön cephe savunma hattı oluşturmak”(Kibaroğlu 2004) Amerika’nın stratejisiydi. NATO’nun kuruluşuna yol açan gelişme için, II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından kurulan Avrupa Savunma Topluluğu gibi bir takım girişimleri saymak ta mümkündür.

Amerika mı Avrupa savunmasını üstlendi, yoksa, ABD kendi güvenliği için Avrupa’yı bir ön karakol olarak mı seçti? Bu iki soru yumurta-tavuk hikayesine benzemektedir. Avrupa kendi güvenliği için ön karakol olmaya istekliydi; Amerika’nın Avrupa’yı kaybetmesi ise güvenliğini daha çok tehlikeye atması anlamına geliyordu.

NATO, 4 Nisan 1949 yılında başta ABD olmak üzere İngiltere, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Danimarka, Lüksemburg, Norveç, Portekiz ve Kanada gibi Batılı devletlerin (Batı Bloğu) bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir birliktir. NATO’nun kuruluş toplantılarına Türkiye davet edilmemiştir. Bunun farklı sebepleri bulunmaktadır: Sovyetler Birliği tehdidine en yakın ülke Türkiye idi. Batı Avrupa Türkiye için savaşmak istemiyordu. Rusya’nın notası ile tehdit altında bulunan Türkiye’nin NATO’ya alınması durumunda Sovyetlerle savaşın çıkabileceği korkusuydu. Türkiye, Batıya, her ne kadar kendini Batı Medeniyetinin bir parçası olarak lanse etmiştiyse de, Batı Türkiye’yi kendinden saymıyordu, ayrıca İkinci Dünya Savaşı’nda Batı ile ittifak etmemiştir. Türkiye’nin NATO’ya üyeliği ile birlikte, ABD’nin NATO’ya vereceği yardımın bir kısmının Türkiye’ye kaydırılması sonucu, Batılı devletlerin NATO’dan alacakları yardım paylarının azalacağı düşüncesi de bulunmaktaydı.

“NATO’ya girme çabalarının olumlu sonuç vermesi, Türkiye bakımından sıkıntılı geçen birkaç yılı aldı. Türkiye bu ittifaka katılmak için ilk müracaatını Halk Parti iktidarı döneminde Mayıs 1950’de yaptı. Bu müracaatı tek destekleyen devlet İtalya oldu. Türkiye’nin NATO’ya katılmasına, İngiltere ve Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi küçük devletler karşı çıkmaktaydı, Türkiye Ağustos 1950 tarihinde ikinci müracaatını yaptı, Eylül 1950’de verilen cevap yine olumsuzdu(Yüceler 2002).

Türkiye, NATO'ya girmeyi sağlamak amacıyla, Kore Savaşı için Birleşmiş Milletlerin üyelerine yaptığı asker gönderme çağrısına Amerika'dan sonra ilk cevap veren devlet oldu ve Kore'de savaşmak üzere Birleşmiş Milletler emrine bir tugayını gönderdi. Batı ve ABD, Türkiye'nin bu kuvvet göndermesini çok anlamlı bulmadılar, çünkü, Türkiye'nin elindeki silah gücünün ve savaşma kabiliyetinin çok zayıf olduğu kanaatini taşıyorlardı. Ancak, bu savaşta Türk askerinin gösterdiği üstün başarı, Türkiye'nin NATO'ya katılımının yük değil kazanç olacağını ortaya koydu. Kore'de Türk askerinin gösterdiği üstün başarı, Batı kamuoyunda Türklere karşı bir sempati yarattı ve NATO'ya girişte etkin bir rol oynadı (Yüceler, 2002).

Bir kanat ülkesi olarak Türkiye'nin NATO için önemi de ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği'nin yaklaşık 20-25 tümenini, ki asker sayısı olarak 350-400 bin civarındadır, Kafkasya bölgesinde ve Türkiye sınırları yakınında tutmak Türkiye'nin stratejik konumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Buradaki hedef, Batı Almanya üzerinden olası bir saldırı durumunda bu sayıdaki askerini o bölgede kullanılmasını engellemektir. Yâni Türkiye'nin buradaki rolü tümüyle Sovyetler Birliği'ni Kafkasya cephesinde meşgul etmek, en azından Sovyetler'in belli bir güç ayırımına sebep olmak ve Avrupa üzerindeki baskıyı azaltmaktır. Eğer bir çatışma herhangi bir şekilde engellenemez ve çıkarsa, Türkiye'nin birkaç gün boyunca Sovyetleri oyalaması, bu süre zarfında NATO'nun hızlı müdahale gücünün Türkiye'ye gelmesi ve Sovyetler Birliği'ne karşı ortak bir savunmanın yapılması düşünülmüştür (Kibaroğlu 2004). Türkiye'nin bu stratejik önemi, Amerika'ya Türkiye'de üslere sahip olma arzusu kazandırmıştır. Türkiye nezdinde bu yolda girişimde bulunuldu. Türk yöneticileri bu isteği tek bir şartla kabul edeceklerini açıkladılar. O da Türkiye'nin NATO'ya alınmasıydı. En etkin savunma Türk topraklarından yapılabilir yolundaki stratejik saptama Türkiye'nin NATO'ya alınmasında önemli rol oynayacaktı.

Bütün bu gelişmelerden sonra nihai olarak, 15 Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte kabul edilmesine karar verdi. TBMM, 18 Şubat 1952 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması ve Protokolünü kabul etti. Türkiye'nin NATO'ya girişi ile Türkiye-ABD ilişkileri daha da gelişti. Türk topraklarının güvencesi NATO güvencesi altına alınmış oldu. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, ABD'nin daha fazla çıkarına mıydı? Yoksa Türkiye savunmasını NATO'ya yüklemesi mi Türkiye'nin daha çok çıkarındaydı? Bugünden bakarak değil, tarihe bakarak düşünmek daha anlamlı olur kanaatindeyim.

SONUÇ

Galiplerin yanında savaşa girmemiş Türkiye’yi cezalandırmak ve bir bedel ödettiler gibi İkinci Dünya Savaşından hemen sonra ve uzun süre devam eden bir olguya şahit olmaktayız. Yaşanan bu macera Türkiye açısından epey can sıkıcıdır. SSCB’nin tehditkar taleplerine maruz kalan Türkiye, Batı blokuna kendini kabul ettirmek için bir çok taviz vermek zorunda kalmış, bazı durumlarda bağımsız hareket etme istidadını kaybetmiştir. Türkiye’nin zaman zaman milli menfaatine uygun ancak Batının çıkarlarıyla ters düşecek kararlar alma noktasında kararsız kalmıştır. Batı ile ittifakının kapısını açan NATO’ya giriş macerasından sonra kendi güvenliğini sağlayacak silah üretim imkanından vazgeçmiş, NATO’nun şemsiyesi altında korunmaya çalışmıştır. Bu durum, Türkiye’nin uluslararası arenada ihtilafli durumlarda zor zamanlar geçirmesine sebep olmuştur. Bu süreçte “Sanayileşmesini tamamlamak, çağdaş medeniyetler ülkeleri arasında yer almak” idealine kavuşma arzusuna ulaşamamıştır. Bu ideale varmak için dahil olduğu Batı blokunda gerekli desteği aldığı söylenemez. Yani Türkiye, bir Japonya, bir Almanya, bir Fransa olamamıştır. Bunun için Batıdan gerekli teknik ve mali yardım alamamıştır. Dünya arenasında yaşadığı çeşitli olaylar sonucu çıkardığı dersler neticesinde kendi başının çaresine bakmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Bakırtaş, İ., Tekinşen, A., (2004), “Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 12.

Erkin, F. C., (1968), **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara.

Ertem, B., (2009). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:12. Sayı:21.

Ergin, F., (1980), **Uluslararası Politika Stratejileri**, İ. Ü. Yayın No: 2008, İktisat Fakültesi No: 347, İstanbul

Kalkınma Bakanlığı, 2015, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014**, [http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf)

Kaynar, (2015), **Türk-Amerikan İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı**, Ankara.

Kibaroglu, Mustafa. (2004).,“**NATO’nun Kurulmasının Temel Sebepleri**”., 2023 Dergisi Söyleşi, Nisan 2004.

Milliyet 2017, <http://www.milliyet.com.tr/abd-ekonomisi-savaslarla-buyudu/ekonomi/detay/2162103/default.htm>

Samuelson, P. A.,İktisat, 1980, S.780, Menteş Kitapevi, İstanbul.

Vikipedi; https://tr.wikipedia.org/wiki/1929_D%C3%BCnya_Ekonomik_Bunal%C4%B1m%C4%B1

Uyar, S., (2010). “ABD’nin Türkiye’ye Etkisi ve Marshall Planı”, Dünya Bülteni, 22 Mayıs 2010.<http://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/115088/abdnin-turkiyeye-etkisi-ve-marshall-planı>

Yüceer, Saime. (2002), “Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye’nin Nato’ya Girişi Ve Meclisteki Yankıları”, file:///C:/Users/user1/Desktop/NATO.pdf